

ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท

Successes Based on Iddhipadha Principle

มนตรี วิวัฒน์สุข (Montree Wiwasukh)¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำเร็จตามหลักอิทธิบาทในพระไตรปิฎก ด้วยวิธีวิจัยเชิงเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า ในพระไตรปิฎก 45 เล่ม อิทธิบาทปรากฏใน 28 เล่ม 762 ครั้ง แบ่งเป็น 1) พระวินัย 3 เล่ม 59 ครั้ง 2) พระสูตร 21 เล่ม 511 ครั้ง 3) พระอภิธรรม 4 เล่ม 192 ครั้ง ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาทมี 47 อย่าง ล้วนอยู่เหนือสามัญวิสัยของมนุษย์ กล่าวคือเป็นอุตริมนุสขธรรม จัดเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ 1) การบรรลุอุริยมรรคอุริยผล 2) การแสดงฤทธิ์ได้ 3) การได้ปัญญาพิเศษ 4) การทำให้อายุยืน 5) การทำให้พระศาสนามั่นคง 6) การมีความสุขในชีวิต 7) การทำให้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า 8) การละอิทธิบาท เงื่อนไขของการบรรลุอิทธิบาทมี 39 ข้อ ซึ่งเงื่อนไขหลัก คือ สมภาณี ปธาน และความชำนาญในอิทธิบาทเอง การนำอิทธิบาทไปประยุกต์ในการทำงานและการเรียน สามารถทำได้ 2 แบบ คือ 1) ทำอิทธิบาทให้บริบูรณ์จนได้รับความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งตามหลักอิทธิบาทแล้วนำไปประยุกต์ใช้ซึ่งจะสำเร็จดังหวังทุกประการ 2) นำกระบวนการหรือเงื่อนไขของอิทธิบาทไปประยุกต์โดยเฉพาะเงื่อนไขหลักประการที่ 2 คือ ปธาน โดยการระวังและละสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการเรียนและการทำงาน พร้อมทั้งทำให้เกิดและรักษาภาวะที่เอื้อต่อการเรียนและการทำงานนั้นให้มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: อิทธิบาท, ความสำเร็จ, พระไตรปิฎก, พระพุทธศาสนา

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การอธิบายอิทธิบาทแบบสัมพันธ์และแบบเอกเทศ” สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ งบประมาณแผ่นดินปีงบประมาณ 2554

¹ สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This article aimed to study the successes based on *Iddhipada* principle in the *Tipitaka* through the documentary research method. The results revealed that from 45 volumes, *Iddhipada* was found in 28 of the *Tipitaka* 762 times i.e. 1) in 3 volumes of the *Vinaya-pitaka* 59 times, 2) in 21 volumes of the *Sutta-pitaka* 510 times, 3) in 4 volumes of the *Abhidhamma-pitaka* 192 times. All of 47 successes were beyond an ordinary human nature, i.e. transcendent which was divided into 8 groups: 1) attainment of the Noble Paths and Fruits, 2) magic power, 3) exceptional wisdom, 4) life prolongation, 5) religious stability, 6) living happiness, 7) Full-enlightenment, and 8) discarding *Iddhipada*. Meditation, exertion and skillfulness, and these three were the central of 39 conditions for achieving *Iddhipada*. There were 2 possibilities in application of *Iddhipada* for career and education i.e. 1) one completely attained *Iddhipada* and gained some successes, then adapted for any expected goals and 2) one practiced the process of *Iddhipada* particularly the second key condition, the exertion: preventing and destroying what opposed learning and career as well as cultivating and developing the states supporting career and education.

Keywords: *Iddhipada*, Successes, *Tipitaka*, Buddhism

บทนำ

หลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่คณะสงฆ์ไทยกำหนดให้ศึกษาตั้งแต่ชั้นแรกของหลักสูตรการศึกษารวมของคณะสงฆ์ คือ อิทธิบาท แปลว่าวิธีปฏิบัติที่นำไปสู่ความสำเร็จมี 4 ประการ ได้แก่ 1) ฉันทะ ความพอใจ 2) วิริยะ ความเพียร 3) จิตตะ ความใส่ใจ 4) วิมังสา ความไตร่ตรองโดยนัยนี้ ความสำเร็จใด ๆ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจะปราศจากอิทธิบาทย่อมเป็นไปไม่ได้ ก็แต่ว่าความสำเร็จตามหลักอิทธิบาทนั้น คือ อะไรกันแน่เมื่อพิจารณา

ความสำเร็จหรือเป้าหมายตามหลักอิทธิบาทที่ปรากฏในงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา จำนวน 14 เล่ม ที่ผลิตโดย 1) มนุ ให้ไทย (2543) 2) บุญมี บุญเยี่ยม (2544) 3) จินดารัตน์ ปิรมณี (2545) 4) สุวดี ผลงาม (2546) 5) กิติมาน นาทอน (2546) 6) พระมหาสมคิด โครธา (2547) 7) สถิต รัชปต์ย์ (2548) 8) เสกสันต์ บุญยะ (2549) 9) มาริษา ชุกติพิพงษ์ (2550) 10) พระวรารุณี ภาษี (2551) 11) ชาตรี แนวจำปา (2552) 12) ปิยภรณ์ ทองประดิษฐ์ (2552) 13) พระมหาวุฒิกกร บัวทอง (2552) 14) สุกิจ มลสวัสดิ์ สงศรี ชมพวงส์ และ เตชชาติ ตริทรัพย์ (2552) เห็นได้ว่า อิทธิบาทถูกใช้ไปเพื่อ 1) การทำงานหรือการประกอบอาชีพ ตามที่ปรากฏในงานวิจัย ลำดับที่ 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13 และ 2) การเรียนหรือการพัฒนาความสามารถ ในงานวิจัยลำดับที่ 1, 3, 6, 7, 14 แต่การเรียนและการทำงานคือความสำเร็จ ตามหลักอิทธิบาทจริงหรือ ในขณะที่หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2557 (คณะสงฆ์และรัฐบาล, 2558, หน้า 3-32) แม้จะบอกคำแปล อิทธิบาทไว้ว่า คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ทางให้ถึงความสำเร็จ หรือ ปฏิบัติแห่งความสำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย แต่ก็ได้บอกไว้ว่า ความสำเร็จที่ ประสงค์นั้นคืออะไร และความประสงค์เช่นใดสอดคล้องตามหลักอิทธิบาท นอกจากนี้ อิทธิบาท จัดอยู่ในโพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายหรือเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ กล่าวคือ ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555, หน้า 273) อริยมรรคกับการเรียนและการทำงานเกี่ยวข้องกันอย่างไร ความสำเร็จ ตามหลักอิทธิบาทที่พระพุทธเจ้าทรงสอนกับที่ประชาชนทั่วไปเข้าใจเหมือนหรือ ต่างกัน เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง บทความวิจัยนี้จึงศึกษาความสำเร็จตามหลัก อิทธิบาทในพระไตรปิฎก เหตุที่ศึกษาจากพระไตรปิฎกเพราะเป็นที่รวบรวมคำสอน ของพระพุทธเจ้าชั้นปฐมภูมิ ซึ่งเมื่อเข้าใจความสำเร็จตามหลักอิทธิบาทตรงตาม พระพุทธประสงค์แล้วอาจนำไปใช้ได้อย่างถูกต้องต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความสำเร็จตามหลักอิทธิบาทในพระไตรปิฎก

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยพื้นฐาน (basic research) ใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research method) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) สังเคราะห์และนำเสนอด้วยการพรรณนา (descriptive synthesis) ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูล (data collection) แหล่งข้อมูลที่ใช้สืบค้นคือ “พระไตรปิฎก ประมวลคัมภีร์ และแหล่งค้นพุทธศาสนฉบับคอมพิวเตอร์ (The Computerization of the Pali Canon and Buddhist Reference)” ตามโครงการ “บู๊ตเซอรั” (BUDSIR, Buddhist Scriptures Information Retrieval) หรือ พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ ซึ่งเรียกอย่างย่อว่า “BUDSIR VI for Windows” โดยการจัดทำเผยแพร่ของสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดลคำที่ใช้ในการสืบค้นคือคำว่า “อิทธิบาท” โดยขั้นตอนการสืบค้นดำเนินการตาม “บทที่ 3 ตัวอย่างการใช้งาน” ที่ปรากฏในหนังสือ “พระไตรปิฎก ประมวลคัมภีร์ และแหล่งค้นพุทธศาสนฉบับคอมพิวเตอร์” (สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550, หน้า 59-130)

2. การวิเคราะห์ (analysis) ข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสารจะถูกวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) โดยระบุความสำเร็จและเงื่อนไขแห่งความสำเร็จนั้น ๆ

3. การสังเคราะห์ (synthesis) เมื่อวิเคราะห์เรียบร้อยแล้วจะทำการสังเคราะห์และนำเสนอด้วยการพรรณนา

ผลการศึกษา

การปรากฏของ “อิทธิบาท”

พระไตรปิฎกมีจำนวน 45 เล่ม อิทธิบาทปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก 28 เล่ม 762 ครั้ง แบ่งเป็น 1) พระวินัยปิฎก 3 เล่ม จำนวน 59 ครั้ง 2) พระสุตตันตปิฎก 21 เล่ม จำนวน 511 ครั้ง 3) พระอภิธรรมปิฎก 4 เล่ม จำนวน 192 ครั้ง ดังนี้

พระวินัยปิฎก มี 8 เล่ม อิทธิบาทปรากฏใน 3 เล่ม จำนวน 59 ครั้ง ได้แก่

1. เล่ม 1 มหาวีถังค ปฐมภาค จำนวน 35 ครั้ง ปรากฏที่หน้า(จำนวนครั้งที่ปรากฏ) 338(1), 357(7), 371(2), 375(1), 377(1), 379(1), 380(1), 383(1),

386(1), 388(1), 391(1), 393(1), 395(1), 396(1), 397(1), 399(1), 400(1),
402(1), 403(1), 404(1), 406(1), 407(1), 409(1), 410(1), 411(1), 413(1),
414(1), 416(1)

2. เล่ม 2 มหาวิทยาลัย ทุตยภาค จำนวน 23 ครั้ง หน้า(จำนวน) 308(1),
314(7), 322(7), 328(2), 331(2), 332(1), 333(1), 335(1), 336(1)

3. เล่ม 7 จุลวรรค ภาค 2 จำนวน 1 ครั้ง หน้า(ปรากฏ) 185(1)

พระสุตตันตปิฎก มี 25 เล่ม อิทธิบาทปรากฏใน 21 เล่ม จำนวน 511 ครั้ง
ได้แก่

1. เล่ม 2 ทีฆนิกาย มหาวรรค จำนวน 23 ครั้ง ปรากฏที่หน้า(จำนวนครั้งที่
ปรากฏ) 87(2), 96(3), 97(3), 98(4), 163(11)

2. เล่ม 3 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค จำนวน 13 ครั้ง หน้า(จำนวน) 58(6),
78 (1), 100 (1), 176 (5)

3. เล่ม 4 มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ จำนวน 1 ครั้ง หน้า(จำนวน) 146(1)

4. เล่ม 5 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์จำนวน 6 ครั้ง จำนวน(หน้า) 251(6)

5. เล่ม 6 มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ จำนวน 10 ครั้ง หน้า(จำนวน)
32(1), 39(2), 154(1), 396(1), 397(1), 405(4)

6. เล่ม 7 สังยุตตนิกายสคาถวรรค จำนวน 2 ครั้ง หน้า(จำนวน) 144(1),
162(1)

7. เล่ม 9 สังยุตตนิกาย ชันถาวรรค จำนวน 5 ครั้ง หน้า(จำนวน) 94(1),
144(3), 145(1)

8. เล่ม 10 สังยุตตนิกายสพายนวรรค จำนวน 5 ครั้ง จำนวน(หน้า)
363(1), 367(4)

9. เล่ม 11 สังยุตตนิกาย มหาวรรค จำนวน 264 ครั้ง หน้า(จำนวน)
74(3), 268(15), 269(15), 270(14), 271(9), 272(14), 273(10), 274(2), 277(7),
278(4), 279(6), 280(7), 281(1), 282(5), 283(3), 285(12), 286(12), 287(17),
288(1), 289(3), 290(3), 292(6), 294(11), 295(11), 296(17), 297(14), 298(13),
299(7), 300(4), 301(18)

10. เล่ม 12 อังคุดรณิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต จำนวน 8 ครั้ง หน้า(จำนวน)
39(3), 40(1), 288(4)
11. เล่ม 13 อังคุดรณิกาย จตุกกนิบาต จำนวน 2 ครั้ง หน้า(จำนวน) 240(2)
12. เล่ม 14 อังคุดรณิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต จำนวน 73 ครั้ง หน้า(จำนวน)
73(8)
13. เล่ม 15 อังคุดรณิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต จำนวน 16 ครั้ง
หน้า(จำนวน) 98(1), 154(1), 155(1), 173(2), 245(3), 378(8)
14. เล่ม 16 อังคุดรณิกาย ทสก-เอกาทสกนิบาต จำนวน 1 ครั้ง หน้า(จำนวน)
151(1)
15. เล่ม 17 ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ-ธรรมบท-อุทาน-อิตถุตตก-สุดตนิบาต
จำนวน 6 ครั้ง หน้า(จำนวน) 27(1), 111(1), 119(2), 120(2)
16. เล่ม 18 ขุททกนิกาย วิมาน-เปตวัตถุ เถระ-เถรีคาถา จำนวน 2 ครั้ง
หน้า(จำนวน) 303(1), 415(1)
17. เล่ม 21 ขุททกนิกาย มหานิทเทศ จำนวน 40 ครั้ง หน้า(จำนวน)
13(1), 41(1), 50(1), 62(1), 65(1), 79(1), 80(1), 98(1), 123(1), 129(1), 134(1),
135(1), 160(1), 196(1), 202(1), 203(1), 216(1), 217(1), 305(1), 307(2),
308(1), 315(1), 320(1), 323(1), 325(2), 328(1), 334(1), 343(1), 346(1),
356(1), 379(1), 437(1), 451(1), 455(1), 462(1), 463(1), 486(1), 493(1)
18. เล่ม 22 ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศ จำนวน 22 ครั้ง หน้า(จำนวน) 10(1),
24(1), 39(1), 53(1), 64(1), 67(1), 87(1), 111(1), 127(1), 135(1), 147(1),
150(1), 167(1), 184(1), 190(1), 202(1), 245(1), 252(1), 261(1), 267(1),
272(1), 302(1)
19. เล่ม 23 ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรค จำนวน 71 ครั้ง หน้า(จำนวน)
13(1), 16(1), 58(1), 66(1), 90(7), 91(2), 92(1), 149(1), 216(1), 238(1),
239(1), 244(1), 268(1), 270(1), 285(1), 287(1), 293(3), 294(11), 299(1),
301(12), 302(11), 303(1), 308(1), 321(2), 325(1), 330(4), 339(1)
20. เล่ม 24 ขุททกนิกาย อปทาน ภาค 1 จำนวน 2 ครั้ง 23(1), 40(1)
21. เล่ม 25 ขุททกนิกาย อปทาน ภาค 2 พุทธวงศ์-จริยาปฏิภาณจำนวน 3 ครั้ง
หน้า(จำนวน) 96(1), 182(1), 224(1)

พระอภิธรรมปิฎกมี 12 เล่ม อธิธิบาทปรากฏใน 4 เล่ม จำนวน 192 ครั้ง ได้แก่

1. เล่ม 1 ธรรมสังคณีปกรณ์จำนวน 4 ครั้ง ปรากฏที่หน้า(จำนวนครั้งที่ปรากฏ) 104(1), 105(1), 147(1), 157(1)
2. เล่ม 2 วิภังคปกรณ์ จำนวน 149 ครั้ง หน้า(จำนวน) 244(7), 245(5), 246(5), 247(5), 248(8), 249(6), 250(8), 251(7), 252(5), 254(37), 255(40), 256(15), 455(1)
3. เล่ม 3 ธาตุกถา-ปุคคลปัญญาปฏิบัติปกรณ์ จำนวน 9 ครั้ง หน้า(จำนวน) 2(1), 13(1), 32(1), 41(1), 54(1), 59(1), 69(1), 73(1), 77(1)
4. เล่ม 4 กถาวัตถปกรณ์ จำนวน 30 ครั้ง หน้า (จำนวน) 101(1), 117(1), 119(1), 214(1), 228(1), 298(1), 313(1), 314(1), 366(1), 367(1), 369(1), 370(1), 419(1), 619(1), 636(1), 645(4), 649(1), 684(1), 696(1), 812(2), 813(1), 818(1), 837(4)

ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท

ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท มีจำนวน 47 อย่าง ปรากฏในพระวินัยปิฎก 1 อย่าง พระสุตตันตปิฎก 44 อย่าง พระอภิธรรมปิฎก 2 อย่าง ในที่นี้จะแสดงความสำเร็จและเงื่อนไขของการบรรลุความสำเร็จข้อนั้น ๆ เรียงข้อตามลำดับ ต่อเนื่องทั้งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก โดยไม่ซ้ำกัน ยกเว้นกรณีที่มีเงื่อนไขของการบรรลุต่างกัน จึงจะแสดงความสำเร็จที่ซ้ำกันหรือคล้ายกันนั้นไว้ ดังนี้

พระวินัยวินัยปิฎก 1 อย่าง ได้แก่

1. ความสำเร็จของอิทธิบาท คือ การทำมรรคให้เกิดขึ้นเช่นเดียวกับธรรมอีก 6 หมวด ได้แก่ สติปัฏฐาน สัมมัปปธาน อินทรีย์ พละ โภชณงค์ และ อริยมรรค เมื่อรวมอิทธิบาทด้วย เรียกธรรม 7 หมวดนี้ว่า โภธิปักขิยธรรม ซึ่งถือเป็น อุตตริมนุสสรธรรม โดยเมื่อรวมโภธิปักขิยธรรมเข้าด้วยจะได้ อุตตริมนุสสรธรรม 10 ประการ ได้แก่ ฉาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ การทำมรรคให้เกิด การทำผลให้แจ้ง การละกิเลส ความเปิดจิต ความยินดียิ่งในเรือนอันว่างเปล่า

ตั้งความที่ปรากฏในปาจิตติยกัณฑ์ มุสาวาทวรรคสิกขาบทที่ 8 มหาวิงศ์ ทูตียภาค (2/308/308-309)²

พระสูตรต้นปิฎก 44 อย่าง ได้แก่ ข้อที่ 2-45 ดังนี้

2. ความสำเร็จของอิทธิบาท คือ การมีอายุยืน 1 กับ หรือมากกว่าหากประสงค์ จะมีชีวิตอยู่ เพื่อประโยชน์ของชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย โดยการประสงค์จะมีชีวิตอยู่นั้นต้องมีผู้ขอร้องไม่ใช่เป็นความต้องการของตนเอง และอิทธิบาทนั้นต้องถูกเจริญกระทำให้มาก กระทำให้เป็นดุจยาน กระทำให้เป็นดุจพื้น ให้ตั้งมั่นแล้ว ส่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อจำนงอยู่ ตั้งความที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร ที่ฉนิกาย มหาวรรค (2/94/87-88)

3. การทำอุทธีให้มาก การทำอุทธีให้วิเศษ การแสดงอุทธีได้ ซึ่งไม่ว่าในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต สมณพราหมณ์จะแสดงอุทธีได้ก็เพราะเจริญ เพราะทำให้มากซึ่งอิทธิบาท โดยอิทธิบาทต้องเจริญและกระทำให้มากประกอบด้วย ฉันทสมาธิและปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร จิตตสมาธิและปธานสังขาร และวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร โดยสนังกุมารพรหมแสดงอุทธีและยกตนเป็นตัวอย่างต่อหน้าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ตั้งความที่ปรากฏในชนวสกุสูตร ที่ฉนิกาย มหาวรรค (2/200/163)

4. การทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญา ซึ่งอิทธิบาทเป็นกุศลธรรมประการหนึ่งในกุศลธรรม 7 ประการ ที่เรียกว่า โภธิปักขิยธรรม ตั้งความที่ปรากฏในสัมปสาทนียสูตร ที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรค (3/75/78)

5. ความตั้งมั่นแห่งพรหมจรรย์ (พระพุทธานุสสา) ซึ่งความตั้งมั่นแห่งพรหมจรรย์นี้เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย โดยอิทธิบาทถูกแสดงรวมอยู่ในโภธิปักขิยธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้า

² หมายถึง เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น 2/308/308-309 หมายถึง เล่ม 2/ข้อ 308/หน้า 308-309 ซึ่งเป็นรูปแบบมาตรฐานในการอ้างอิงพระไตรปิฎก

ทรงแสดงด้วยความรู้ยิ่ง และแนะนำให้พุทธบริษัททั้งปวงพร้อมเพรียงกันประชุม
รวบรวม ตรวจตราอรรถด้วยอรรถ พัญชนะด้วยพัญชนะ โดยมีความตั้งมั่น
แห่งพรหมจรรย์เป็นเป้าหมาย (ทำสังคายนา) ดังความปรากฏในปาสาทิกสูตร
ที่หมินกาย ปาฏิกวรรค (3/108/100)

6. ความเป็นผู้ควรแก่ความเบื่อน่าย เป็นผู้ควรแก่การตรัสรู้ และเป็นผู้ควร
แก่การบรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงเยี่ยม โดยอิทธิบาทที่ถูกเจริญนั้น
ต้องประกอบด้วยฉันทสมาธิปราณสังขารวิริยสมาธิปราณสังขารจิตตสมาธิปราณสังขาร
วิมังสาสมาธิปราณสังขารและมีความขะมักเขม้นเป็นที่ห้า ดังความที่ปรากฏในเจโตศีล
สูตร มัชฌิมนิกาย มูลปัดณาสก (4/233/146)

7. การบรรลุธรรมอันเป็นที่สุดแห่งอภิญา โดยอิทธิบาททุกข้อต้องประกอบ
ด้วยสมาธิและปราณสังขาร ซึ่งการเจริญอิทธิบาทนี้ต่อเนื่องจากการปฏิบัติตาม
ปฏิปทาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ดังความที่ปรากฏในมหาสกุลทายสูตร มัชฌิมนิกาย
มัชฌิมปัดณาสก (5/335/251)

8. การมีธรรมสองอย่างคือสมถะและวิปัสสนาคู่เคียงกันไป กำหนดรู้ธรรม
ที่ควรรู้ ละธรรมที่ควรละ เจริญธรรมที่ควรเจริญและทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง
ด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งอิทธิบาทถูกแสดงไว้ในโพธิปักขิยธรรมที่ถึงความเจริญบริบูรณ์
เพราะเป็นผลจากการเจริญเจริญอภิวรรค ในขณะที่อภิวรรคจะถือว่า
ถูกเจริญก็ต่อเมื่อรู้เห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ดังความที่ปรากฏในสพายนวิภังคสูตร
มัชฌิมนิกาย อุปริปัดณาสก (6/829/396)

9. การอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาเนื่อง ๆ ทั้งกลางวัน
และกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลายด้วยอิทธิบาท ดังความที่ปรากฏในปิณฑปาด
ปาริสุทธิสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัดณาสก (6/845/405)

10. การอธิษฐานภูเขาลวงชื่อหิมพานต์ให้เป็นทองคำล้วนได้หากมี
ความประสงค์ โดยอิทธิบาทต้องถูกบำเพ็ญให้เจริญ กระทำให้มาก กระทำให้เป็น
ดูจายน ทำให้เป็นวัตถุที่ตั้ง กระทำไม่หยุด สัมสม ปรารภด้วยดีแล้ว ดังความที่
ปรากฏในรัชชสูตร สังยุตตนิกายสคาถวรรค (7/476/144)

11. การไม่สะเทือนชน ไม่สะดุ้งเมื่อเผชิญหน้ากับนักเลงแม้มีจำนวนมาก
ถึงแสนคน การไม่กลัวมาร การหายตัว การเข้าห้อง และการยืนระหว่างดวงตา

บนตั้งจุมุกของมาร มารก็ไม่เห็น โดยผู้จะทำเช่นนั้นได้ต้องเป็นผู้ชำนาญในจิตและ
อิทธิบาท ดังความปรากฏในอุบลวรรณาสูตร สังยุตตนิกายสคาถวรรค (7/536/162)

12. จิตย่อมพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น โดยอิทธิบาทถูกแสดงรวมใน
โพธิปักขิยธรรม ซึ่งโพธิปักขิยธรรมนี้ต้องได้รับการอบรมและผู้ถืออบรมโพธิปักขิยธรรม
นี้ถือว่าเป็นผู้ประกอบภวานานุโยค ซึ่งแม้จะไม่ปรารถนาให้จิตพ้นจากอาสวะ
จิตก็พ้นเอง ดังความในนวาสสูตร สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค (9/261/144-145)

13. การถึงอสังขตะ คือ ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ โดยอิทธิบาทนี้
เป็นทางหนึ่งในธรรมที่เป็นทางให้ถึงอสังขตะ ดังความที่ปรากฏในอสังขตสังยุตต์
วรรคที่ 1 สังยุตตนิกายสฬายตนวรรค (10/680/363)

14. การเข้าถึงฝั่งจากที่มีไฉฝั่ง โดยอิทธิบาทต้องประกอบด้วยฉันทสมาธิ
และปรานสังขาร วิริยสมาธิและปรานสังขาร จิตตสมาธิและปรานสังขาร และ
วิมังสาสมาธิและปรานสังขาร ดังความที่ปรากฏในอปารสูตร สังยุตตนิกาย
มหาวรรค (11/1108/268)

15. ความเบื่อหรือความปรารถนาริยมรรค โดยอิทธิบาทหากบุคคลเบื่อ
หรือปรารถนากับเบื่อ หรือปรารถนาริยมรรค ดังความที่ปรากฏในวิริยสูตร
สังยุตตนิกาย มหาวรรค (11/1109/268)

16. ความสิ้นทุกข์โดยชอบโดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มาก
ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปรานสังขาร วิริยสมาธิและปรานสังขาร จิตตสมาธิ
และปรานสังขาร วิมังสาสมาธิและปรานสังขาร เพราะอิทธิบาทเป็นอริยนำออก
จากทุกข์ ดังความที่ปรากฏในอริยสูตร สังยุตตนิกาย มหาวรรค (11/1110/269)

17. ความหน่ายโดยส่วนเดียว ความคลายกำหนด ความดับ ความสงบ
ความตรัสรู้ นิพพาน โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มากประกอบด้วย
ฉันทสมาธิและปรานสังขาร วิริยสมาธิและปรานสังขาร จิตตสมาธิและปรานสังขาร
และวิมังสาสมาธิและปรานสังขาร ดังความที่ปรากฏในนิพพุตสูตร สังยุตตนิกาย
มหาวรรค (11/1111/269)

18. การยังส่วนแห่งฤทธิ์ให้สำเร็จ โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญประกอบด้วย
ฉันทสมาธิและปรานสังขาร วิริยสมาธิและปรานสังขาร จิตตสมาธิและปรานสังขาร

และวิม้งสาสมาธิและปรธานสังขาร ซึ่งไม่ว่าในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต สมณพราหมณ์ จะยังส่วนแห่งฤทธิ์ให้สำเร็จได้ก็ด้วยการเจริญอิทธิบาท ดังความปรากฏในบทสุตตรสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1112-1113/269-270)

19. การทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่ง ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยอิทธิบาท ต้องถูกเจริญกระทำให้มากประกอบด้วยฉันทสมาธิและปรธานสังขาร วิริยสมาธิ และปรธานสังขาร จิตตสมาธิและปรธานสังขาร วิม้งสาสมาธิและปรธานสังขาร ดังความที่ปรากฏในภิกขุสุตตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1116-1117/271-272)

20. การทำให้บุคคลถูกเรียกว่าพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยอิทธิบาท ต้องถูกเจริญประกอบด้วยฉันทสมาธิและปรธานสังขาร วิริยสมาธิและปรธานสังขาร จิตตสมาธิและปรธานสังขาร และวิม้งสาสมาธิและปรธานสังขาร ดังความปรากฏในพุทธสุตตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1118/272)

21. การแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปได้ ทะลุฝา กำแพง ภูเขา ไปได้ ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้น ดำลงในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์ มีอำนาจมากอย่างนี้ด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มาก ดังความที่ปรากฏในปุพพสุตตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1141/277-278)

22. การได้หูทิพย์ ซึ่งทำให้ได้ยินทั้งเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งอยู่ไกลและใกล้ โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มาก ดังความที่ปรากฏในปุพพสุตตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1142/278)

23. การกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มาก ดังความที่ปรากฏในปุพพสุตตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1143/278)

24. การระลึกชาติ โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มาก ดังความที่ปรากฏในปุพพสุตตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1144/278)

25. การได้ทิพยจักษอันบริสุทธิ์ล่องจักษของมนุษย์ (จตุปปาตญาณ) โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มาก ดังความที่ปรากฏในปุพพสูตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1145/278-279)

26. การทำให้แจ้งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มาก ดังความที่ปรากฏในปุพพสูตรสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1146/279)

27. ความเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก การทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง โดยอิทธิบาทต้องเจริญกระทำให้มาก ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร จิตตสมาธิและปธานสังขาร วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ดังความที่ปรากฏในโมคคัลลานสูตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1159-1161/282-283)

28. การละอิทธิบาท โดยอิทธิบาทเริ่มด้วยอิทธิบาทข้อใด เมื่อบรรลุเป้าหมายที่เป็นตัวกระตุ้นให้อิทธิบาทข้ออื่น ๆ เกิด อิทธิบาทข้อนั้น ๆ ก็ดับไป ดังความที่ปรากฏในพรหมมณสูตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1165/283)

29. การได้ผลานิสงส์ 7 ประการ ได้แก่ (1) การได้ชมอรหัตผลในปัจจุบันก่อน (2) ถ้าไม่ได้ชมอรหัตผลในปัจจุบันก่อน จะได้ชมเวลาใกล้ตาย (3) ถ้าในปัจจุบันไม่ได้ชม ในเวลาใกล้ตายก็ไม่ได้ชมไซ้ เพราะสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต่ำ 5 ลื่นไป จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปรีนิพพายี (พระอนาคามีผู้จะปรีนิพพาน ในระหว่างอายุยังไม่ทันถึงกึ่ง) (4) ผู้อุปหัจจปรีนิพพายี (พระอนาคามีผู้จะปรีนิพพานต่อเมื่ออายุพ้นกึ่งแล้ว คือจะปรีนิพพานเมื่อใกล้จะสิ้นอายุ) (5) ผู้สังขารปรีนิพพายี (พระอนาคามี ผู้จะปรีนิพพานด้วยไม่ต้องใช้ความเพียรมากนัก) (6) ผู้สังขารปรีนิพพายี (พระอนาคามีผู้จะปรีนิพพานด้วยต้องใช้ความเพียร) (7) ผู้อุทถังโสโตกนิฐฐคามี (พระอนาคามีผู้จะปรีนิพพาน ต่อเมื่อเลื่อนขึ้นไปเกิดในชั้นสูงขึ้นไป จนถึงชั้นอกนิฐฐะ) โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญและกระทำให้มาก ดังความที่ปรากฏในผลสูตรที่ 2 สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (11/1219-1220/295)

30. ความน้อมไป น้อมไป โอนไปสู่นิพพาน ความเป็นไปเพื่อรู้ยิ่งเพื่อกำหนดรู้ เพื่อกำลังไปเพื่อละสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องบน 5 โดยอิทธิบาทต้องถูกกระทำให้มาก ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร

จิตตสมาธิและปธานสังขาร และวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ดังความที่ปรากฏในคัมภีร์ปิยบาล สังยุตตนิกาย มหาวรรค (11/1249-1252/301)

31. ความเป็นผู้อยู่ไม่เหินห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่ฉันทินดินทบาทของชาวแฉ่งแคว้นเปล่า โดยอิทธิบาทถูกเจริญ แม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือ นอกจากอิทธิบาทยังมีธรรมอื่น มีโพธิปักขิยธรรม เป็นต้น ดังความที่ปรากฏในปสาทกรรมมาทิลี (เอกนิบาตสูตร) อังคุตรนิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต (12/209/39-40)

32. ความรู้ยิ่ง ความสิ้นไปรอบ การละความ สิ้นความเสื่อม ความคลาย กำหนด ความดับ ความสละ ความสลະคืน การกำหนดรู้ซึ่งระคะ เป็นต้น โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญ ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร จิตตสมาธิและปธานสังขาร และวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร นอกจากนี้ยังมีโพธิปักขิยธรรมข้ออื่นด้วย ดังความที่ปรากฏในพระสูตรที่ไม่นับเป็นปัลลณสก์ อังคุตรนิกาย จตุกกนิบาต (13/274/240)

33. การบรรลุอรหัตผลหรืออนาคามีผลในปัจจุบัน โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญ และทำให้มาก ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร จิตตสมาธิและปธานสังขาร วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร และวิริยะอย่างยิ่ง เป็นประการที่ห้า ดังความที่ปรากฏในอิทธิบาทสูตรที่ 1 อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต (14/67/72-73)

34. การละเหตุเครื่องให้เสิกษาทุรพล โดยอิทธิบาทต้องเจริญ ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร จิตตสมาธิและปธานสังขาร และวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ดังความที่ปรากฏในอิทธิบาทวรรคที่ 4 อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต (15/279/378)

35. การละธรรมเครื่องผูกมัดจิตห้าประการ โดยอิทธิบาทต้องเจริญ ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร จิตตสมาธิและปธานสังขาร และวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ดังความที่ปรากฏในอิทธิบาทวรรคที่ 4 อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต (15/280/378)

36. การไปในอากาศด้วยฤทธิ์ โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญดีแล้ว ดังความที่ปรากฏในธรรมบท อังคุตตรนิกาย ขุททกปาฐ-ธรรมบท-อุทาน-อิตอวุดตก-สุดตนิบาต (17/23/26-27)

37. การบรรลุ การถูกต้อง การทำให้แจ้งความสงบคือนิพพาน ซึ่งอิทธิบาทแสดงรวมไว้ในโพธิปักขิยธรรม ดังความที่ปรากฏในตวฎกสุดตนิเทศที่ 14 ขุททกนิกาย มหานิทเทศ (21/701/323-326)

38. เจโตปริยญาณ โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญ ประกอบด้วยสมาธิยิ่งด้วยฉันทะและสังขารอันเป็นประธาน ดังความที่ปรากฏในมหาวรรค ญาณกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (23/255/91)

39. การได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ โดยอิทธิบาทต้องเจริญ ประกอบด้วยสมาธิยิ่งด้วยฉันทะและสังขารอันเป็นประธาน ดังความที่ปรากฏในมหาวรรค ญาณกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (23/256/91-92)

40. การทำให้สำเร็จ (มรรค) ดังความที่ปรากฏในมหาวรรค มรรคกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (23/529/238)

41. การทำให้อยู่เหนือโลกเพราะเป็นโลกุตตรธรรม เช่นเดียวกับโพธิปักขิยธรรม อริยมรรค สามัญผล และนิพพาน ดังความที่ปรากฏในยุคนัทวรรคโลกุตรกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (23/620/303)

42. ความเป็นผู้มีปัญญาใหญ่ โดยการกำหนดอิทธิบาทใหญ่ ซึ่งมีธรรมหมวดอื่นด้วย ดังความที่ปรากฏใน ปัญญาวรรค มหาปัญญากถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (23/665/321)

43. ความเป็นผู้มีปัญญาแน่นอน เพราะญาณเป็นไปในอิทธิบาทต่าง ๆ มาก ซึ่งมีธรรมหมวดอื่นด้วย ดังความที่ปรากฏในปัญญาวรรค มหาปัญญากถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (23/666/321)

44. ความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว เพราะปัญญาเป็นเครื่องเจริญอิทธิบาทได้เร็ว ๆ ซึ่งมีธรรมหมวดอื่นด้วย ดังความที่ปรากฏในปัญญาวรรค มหาปัญญากถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (23/672/325)

45. ความได้ฤทธิ ความแก้แค้นด้วยฤทธิ โดยอิทธิบาทต้องถูกเจริญ ประกอบด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยฉันทะและประธานสังขาร ด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยความเพียรและประธานสังขาร ด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยจิตและประธานสังขาร และด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยวิมังสาและประธานสังขาร ดังความที่ปรากฏในปัญญาวรรค อิทธิกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (23/682/330)

พระอภิธรรมปิฎก 2 อย่าง ได้แก่ ข้อ 46-47 ดังนี้

46. ความสำเร็จแห่งอิทธิบาท คือ การออกไปจากโลกนำไปสู่นิพพาน เพื่อละทฎฐิ เพื่อบรรลุมิเบื้องต้น สัจจากกาม สัจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะอิทธิบาทเป็นโลกุตระและเป็นกุศลธรรมประการหนึ่ง โดยอิทธิบาทต้องเจริญ ดังความที่ปรากฏในธรรมสังคณีปกรณ์ (1/269/104)

47. การได้สมาธิ การได้เอกัคคตาจิต โดยอิทธิบาทต้องเจริญ ประกอบด้วยฉันทสมาธิประธานสังขารเพราะทำฉันทะให้เป็นอธิบดี ดังความที่ปรากฏในวิภังคปกรณ์ 2/506/244

สรุปและอภิปราย

จากการศึกษาเอกสารและการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ใน 3 ประเด็น ได้แก่ การปรากฏของอิทธิบาท ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท และเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ ดังนี้

การปรากฏของ “อิทธิบาท”

พระไตรปิฎกมีจำนวน 45 เล่ม อิทธิบาท ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก 28 เล่ม 762 ครั้ง แบ่งเป็น 1) พระวินัยปิฎก 3 เล่ม จำนวน 59 ครั้ง 2) พระสุตตันตปิฎก 21 เล่ม จำนวน 511 ครั้ง 3) พระอภิธรรมปิฎก 4 เล่ม จำนวน 192 ครั้ง แสดงว่า อิทธิบาทเกือบทั้งหมดปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เพราะสุตตันตปิฎกมี 25 เล่ม อิทธิบาทปรากฏอยู่ถึง 21 เล่ม ในขณะที่พระวินัยปิฎกมี 8 เล่ม และพระอภิธรรมปิฎกมี 12 เล่ม ทั้งนี้เพราะอิทธิบาทเป็นธรรม มิใช่วินัยจึงไม่ถูกเน้นย้ำในพระวินัยปิฎก และมีใช้ปรมาัตถธรรมจึงไม่ถูกเน้นย้ำในพระอภิธรรมปิฎก แต่อิทธิบาทถูกแสดงไว้แก่บุคคลกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้เป็นหลักปฏิบัติเข้าสู่การบรรลุธรรมหรือผล

ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท

ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาททั้ง 47 อย่าง ล้วนอยู่ในระดับเหนือสามัญวิสัยของมนุษย์ทั่วไป กล่าวคือเป็นอุตริมนุสยธรรม จัดเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ 1) การบรรลุลอริยมรรคอริยผล 2) การแสดงฤทธิ์ได้ 3) การได้ปัญญาพิเศษ 4) การทำให้อายุยืน 5) การทำให้พระศาสนามั่นคง 6) การมีความสุขในชีวิต 7) การทำให้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า 8) การละอิทธิบาท ดังนี้

การบรรลุลอริยมรรคอริยผล มี 24 ข้อ ได้แก่ ข้อ 1, 4, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 41, 46 การแสดงฤทธิ์ได้ มี 15 ข้อ ได้แก่ ข้อ 3, 10, 11, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 36, 38, 39, 45, 47 การได้ปัญญาพิเศษ มี 3 ข้อ ได้แก่ ข้อ 42, 43, 44 การทำให้อายุยืน มี 1 ข้อ ได้แก่ ข้อ 2 การทำให้พระศาสนามั่นคง มี 1 ข้อ ได้แก่ ข้อ 5 การมีความสุขในชีวิต มี 1 ข้อ ได้แก่ ข้อ 9 การทำให้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มี 1 ข้อ ได้แก่ ข้อ 20 การละอิทธิบาท มี 1 ข้อ ได้แก่ ข้อ 28

แม้ความสำเร็จของอิทธิบาทบางกลุ่ม คือ กลุ่ม 4,5, 6, 8 ดูเหมือนจะอยู่ในวิสัยของสามัญมนุษย์ แต่เมื่อพิจารณาเงื่อนไขของการได้ความสำเร็จข้อนั้น ๆ จะเห็นว่าอยู่เหนือวิสัยของสามัญมนุษย์ กล่าวคือ ต้องมีอิทธิบาทบริบูรณ์ก่อน ซึ่งการมีอิทธิบาทบริบูรณ์นั้นจะทำให้บรรลุลอริยมรรคอริยผล ดังนั้น จึงกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า กลุ่มเหล่านี้เป็นผลสำเร็จขั้นที่ 2 ของอิทธิบาท หมายความว่า ความสำเร็จขั้นแรกคือการบรรลุลอริยมรรคอริยผล จากนั้นจึงทำให้บรรลุความสำเร็จเหล่านี้ตามมาสอดคล้องกับความต้องการของผู้มีอิทธิบาทบริบูรณ์แล้ว การที่อิทธิบาทมีอริยมรรคอริยผลเป็นเป้าหมายหลัก เพราะเป็นหนึ่งในธรรมที่จะทำให้เกิดรัฐที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

เงื่อนไขแห่งความสำเร็จ

ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท 8 กลุ่ม 47 ข้อ นั้นที่ระบุเงื่อนไขแห่งความสำเร็จมีจำนวน 38 ข้อ และที่ไม่ได้ระบุเงื่อนไขมีจำนวน 9 ข้อ โดยเงื่อนไขที่ระบุไว้จัดเป็นกลุ่มได้ 6 กลุ่ม ดังนี้

เงื่อนไขของความสำเร็จ จำนวน 39 ข้อ 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) สมานธิและปธาน จำนวน 19 ข้อ ได้แก่ ข้อ 3, 6, 7, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 27, 30, 32, 34, 35, 36, 39, 45, 46, 47 2) การบำเพ็ญ เจริญ กระทำให้มาก ให้เป็นดุจยาน ให้เป็นวัตถุที่ตั้ง กระทำไม่หยุด สัมม ปรรวาทด้วยดีแล้ว เจริญดีแล้ว จำนวน 12 ข้อ ได้แก่ ข้อ 2, 10, 12, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 33, 36 3) อัญฐังคิกมรรค ได้แก่ ข้อ 8 4) การศึกษากุศลธรรมสมาเสมอ ได้แก่ ข้อ 9 5) ความชำนาญในจิตและอิทธิบาท ได้แก่ ข้อ 11 6) การเจริญแม้ช่วงกาลเพียงลัดนิ้วมือ ได้แก่ ข้อ 31

ความสำเร็จที่ไม่ได้ระบุเงื่อนไข แต่อธิบายเหตุที่อิทธิบาทอำนวยความสำเร็จ เช่นนั้นหรือฐานะของอิทธิบาท จำนวน 9 ข้อ ได้แก่ ข้อ 1, 4, 5, 13, 15, 28, 37, 40, 44 โดยข้อ 4 อธิบายเหตุที่การเจริญอิทธิบาททำให้บรรลุเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติเพราะอิทธิบาทเป็นโพธิปักขิยธรรม (ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตรัสรู้) ข้อ 5 แสดงผลดีของการปฏิบัติอิทธิบาทว่า หากมีการเจริญอิทธิบาทอยู่ตราบใด พระศาสนาก็ยังคงมั่นคงอยู่ตราบนั้น ข้อ 13 ระบุว่าอิทธิบาทเป็นทางให้ถึงอสังขตะ ข้อ 15 ระบุว่าอิทธิบาทคือทางไปสู่อริยมรรค ถ้าใครเบื่อหรือปรารถนาอิทธิบาท จึงเท่ากับเบื่อหรือปรารถนาอริยมรรคด้วย ข้อ 28 อธิบายการหมดหน้าที่ของอิทธิบาทเมื่อผู้เจริญอิทธิบาทใช้อิทธิบาทข้อใดไปเพื่อการใดเมื่อบรรลุการนั้นแล้ว อิทธิบาทข้อนั้นก็หมดหน้าที่ลง ข้อ 37 ระบุฐานะของอิทธิบาทว่าเป็นทางไปสู่ นิพพาน ข้อ 40 ระบุฐานะของอิทธิบาทว่าเป็นทางไปสู่มรรค ข้อ 44 แสดงความเป็นเหตุเป็นผลระหว่างอิทธิบาทกับการได้ปัญญาเร็ว ว่าเพราะอิทธิบาทต้องเจริญ ด้วยปัญญาอย่างรวดเร็ว จึงทำให้ปัญญาเร็วตามไปด้วย ข้อ 1 ที่ไม่ได้ระบุเงื่อนไขไว้ เพราะอิทธิบาทถูกกล่าวถึงในฐานะเป็นอุตตริมนุสขธรรม คือธรรมเหนือวิสัย มนุษย์สามัญที่เป็นองค์ประกอบของปาราชิกสิกขาบทที่ 4 จึงไม่ได้แสดงวิธีเจริญอิทธิบาทไว้ ข้อ 41 ระบุฐานะของอิทธิบาทว่า เป็นธรรมที่นำไปสู่การตรัสรู้ จึงเป็นโลกุตระธรรม ข้อ 42 อธิบายความเป็นเหตุเป็นผลระหว่างการได้ปัญญาใหญ่ ว่าเพราะอิทธิบาทเป็นธรรมใหญ่ ทำให้ปัญญาที่ใช้เจริญอิทธิบาทใหญ่ตามไปด้วย ข้อ 43 อธิบายความเป็นเหตุเป็นผลระหว่างการได้ปัญญาหนาแน่น ว่าเพราะอิทธิบาทต้องเจริญด้วยญาณเป็นอันมาก

การไม่ได้ระบุเงื่อนไขแห่งความสำเร็จตามหลักอิทธิบาทไว้ ไม่ได้หมายความว่า อิทธิบาทเหล่านั้นสำเร็จได้โดยปราศจากเงื่อนไข แต่เป็นเพราะในพระสูตรที่แสดง อิทธิบาทข้อนั้น ๆ ต้องการแสดงฐานะหรือความเป็นเหตุเป็นผลระหว่างอิทธิบาท และผลสำเร็จ จึงไม่ได้ระบุว่าอิทธิบาทจะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขข้อใดบ้าง ความสำเร็จทุกข้อจึงมีเงื่อนไขแห่งการเกิดขึ้นเสมอไป ซึ่งเงื่อนไขหลัก คือ สมธิ ปรธาน และความชำนาญในอิทธิบาทเอง ทั้งนี้ปรธาน หมายถึง ความเพียรใน 4 สถาน คือ 1) ระวังยับยั้งบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด มิให้เกิด 2) ละบาปอกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้ว 3) ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น และ 4) รักษากุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้ว ให้มีขึ้น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2555)

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ความสำเร็จในการเรียนและการทำงานตามที่ปรากฏ ในงานวิจัยจำนวน 14 เรื่อง ที่กล่าวไว้ในบทนำ จึงไม่ใช่ความสำเร็จตามหลัก อิทธิบาทที่พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะไม่สามารถนำ หลักอิทธิบาทไปประยุกต์ในการเรียนและการทำงานให้ประสบความสำเร็จได้ เพราะหลักอิทธิบาทสามารถนำไปประยุกต์ในการเรียนและการทำงานได้ 2 แบบ คือ 1) ทำอิทธิบาทให้บริบูรณ์จนได้รับความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งตามหลักอิทธิบาท แล้วนำไปประยุกต์ใช้ ซึ่งจะทำได้สำเร็จดังหวังทุกประการแม้แต่การหาเงิน เดินอากาศยังทำได้ ความสำเร็จในการเรียนและการทำงานก็ว่าจะทำได้ เพราะเป็น สิ่งที่ทำได้ง่ายกว่าการหาเงินเดินอากาศ 2) ในกรณีที่ยังไม่สามารถมีอิทธิบาท สมบูรณ์ อาจนำกระบวนการหรือเงื่อนไขของอิทธิบาทไปประยุกต์ได้ โดยเฉพาะ เงื่อนไขหลักประการที่ 2 คือ ปรธานหรือความเพียร โดยการเพียรระวังและละสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการเรียนและการทำงาน พร้อมกับเพียรทำให้เกิดและรักษาภาวะ ที่เอื้อต่อการเรียนและการทำงานนั้นให้มากยิ่งขึ้น เพราะความเพียรเป็นหัวใจของ ความสำเร็จทุกประการ รวมทั้งการเรียนและการทำงานด้วย หรืออีกนัยหนึ่ง อาจพัฒนาข้อธรรมอิทธิบาทแต่ละข้อให้เกิดขึ้นต่อการเรียนและการทำงาน กล่าวคือ ค้นหะ เรียน/ทำงานด้วยใจรัก วิริยะ เรียน/ทำงานด้วยความขยันขันแข็ง จิตตะ เรียน/ทำงานด้วยความใส่ใจรอบครอบระมัดระวัง และวิมังสา เรียน/ทำงาน ด้วยความไตร่ตรองพินิจพิจารณา อิทธิบาท ซึ่งจัดอยู่ในโพธิปักขิยธรรม คือ

ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายหรือเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ กล่าวคือ ธรรมที่เกื้อหนุนให้เกิด อริยมรรค ซึ่งเป็นอุดมมนุษย์ธรรมหรือธรรมอันเห็นอริสัจสามัญมนุษย์ จึงสัมพันธ์กับการเรียนและการทำงานโดยการประยุกต์ดังกล่าวมานี้

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

รายการอ้างอิง

ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎกที่ใช้อ้างอิง คือ “พระไตรปิฎก ประมวลคัมภีร์ และแหล่งค้น พุทธศาสน์ฉบับคอมพิวเตอร์ (The Computerization of the Pali Canon and Buddhist Reference)” ตามโครงการ “บูตเซอร์” (BUDSIR, Buddhist Scriptures Information Retrieval) หรือพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ ซึ่งเรียกอย่างย่อว่า “BUDSIR VI for Windows” โดยการจัดทำเผยแพร่ของสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550)

พระวินัยปิฎก

เล่มที่ 1. มหาวีถัมภ์ปฐมภาค.

เล่มที่ 2. มหาวีถัมภ์ทุติยภาค.

เล่มที่ 7. จุลวรรคภาค 2.

พระสุตตันตปิฎก

เล่มที่ 2. ทีฆนิกายมหารวรรค.

เล่มที่ 3. ทีฆนิกายปาฏิกวรรค.

เล่มที่ 4. มัชฌิมนิกายมูลปัณณาสกั.

เล่มที่ 5. มัชฌิมนิกายมัชฌิมปัณณาสกั.

เล่มที่ 6. มัชฌิมนิกายอุปริปัณณาสกั.

เล่มที่ 7. สังยุตตนิกายสคาถวรรค.

เล่มที่ 9. สังยุตตนิกายขันธวารวรรค.

เล่มที่ 10. สังยุตตนิกายสพ่ายตนวรรค.

เล่มที่ 11. สังยุตตนิกายมหารวรรค.

เล่มที่ 12. อังคุตรนิกายเอก-ทุก-ติกนิบาต.

เล่มที่ 13. อังคุตรนิกายจตุกกนิบาต.

เล่มที่ 14. อังคุตรนิกายปัญจก-ฉกกนิบาต.

เล่มที่ 15. อังคุตรนิกายสัตตก-อัฐก-นวกนิบาต.

เล่มที่ 16. อังคุตรนิกายทสก-เอกาทสกนิบาต.

- เล่มที่ 17. ขุททกนิกายขุททกปาฐ-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตก-สุตตนิบาต.
เล่มที่ 18. ขุททกนิกายวิมาน-เปตวัตถุ เถระ-เถรีคาถา.
เล่มที่ 21. ขุททกนิกายมหานิทเทส.
เล่มที่ 22. ขุททกนิกายจุฬินิทเทส.
เล่มที่ 23. ขุททกนิกายปฏิสัมภิทามรรค.
เล่มที่ 24. ขุททกนิกายอปทาน ภาค 1.
เล่มที่ 25. ขุททกนิกายอปทาน ภาค 2 พุทธวงศ์-จริยาปิฎก.

พระอภิธรรมปิฎก

- เล่มที่ 1. ธรรมสังคณีปกรณ์.
เล่มที่ 2. วิภังคปกรณ์.
เล่มที่ 3. ธาตุกถา-ปุคคลปัญญุตติปกรณ์.
เล่มที่ 4. กถาวัตถุปกรณ์.

ข้อมูลทฤษฎี

- กิติมาน นาทอน. (2546). การบริหารกิจกรรมนักเรียนแบบมีส่วนร่วมระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ตามหลักอิทธิบาท 4 โรงเรียนบ้านค่างอ้อย อ.นาหมื่น จ.น่าน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, สถาบันราชภัฏอุดรดิตถ์.
- คณะสงฆ์และรัฐบาล. (2558). หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- จินดารัตน์ ปีมณี. (2545). การพัฒนาฉันท์ในการเรียนของนักศึกษาระดับปริญญาตรี. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชาติรี แนวจำปา. (2552). การประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสำนักป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- บุญมี บุญเยี่ยม. (2544). *ศึกษาการนำอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, วิชาเอกสาขาบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยทักษิณ.*
- ปิยภรณ์ ทองประดิษฐ์. (2552). *อิทธิพลระหว่างปัจจัยคัดสรรคุณลักษณะที่สอดคล้องกับหลักอิทธิบาท 4 กับพฤติกรรมการบริการของพยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลเอกชน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.*
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 23). มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต.*
- พระมหาอุดมิก บัวทอง. (2552). *การใช้หลักธรรมอิทธิบาท 4 ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียน ตามความคิดเห็นของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในกลุ่ม 7. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.*
- พระมหาสมคิด โคธธา. (2547). *การใช้อิทธิบาท 4 ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการอุดมศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.*
- พระวรวิภาณี ภาษี. (2551). *ผลการเปรียบเทียบการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มระหว่างทฤษฎีพิจารณาเหตุผล อารมณ์และพฤติกรรมกับแนวพุทธวิธีอิทธิบาท 4 ต่อความสามารถในการเผชิญและฝ่าฟันอุปสรรค ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาจิตวิทยาการให้คำปรึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.*
- มนู ให้ไทย. (2543). *อิทธิพลของอิทธิบาท 4 ที่มีต่อทักษะการเล่นชลุ้ยร์บอร์ดร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาศังคม, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.*

- มาริษา ชุกิตติพงษ์. (2550). *คุณภาพชีวิตในการทำงาน อิทธิบาท 4 และความผูกพันต่อองค์กรของพนักงานบริษัทผลิตอุปกรณ์ยานยนต์*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สถิต รัชปต์ย์. (2548). *การการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนคฤหิณี มหาวิทยาลัยมกุฎราชวิทยาลัย สาขาอัยเย็ด*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุกิจ มลสวัสดิ์ ส่งศรี ชมพวงค์ และ เตชชาติ ตีร์ทรัพย์. (2552). *การปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 ในการศึกษาของนักเรียน โรงเรียนพระบรมธาตุพิทักษ์วิทยา อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช*. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์*, 1(1), 93-105.
- สุวดี ผลงาม. (2546). *การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยใช้หลักอิทธิบาทสี่ วิชา ช 0160 ช่างดอกไม้ประดิษฐ์ เรื่อง การประดิษฐ์ดอกไม้จากใ้หญ้าปล้อง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาคหกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เสกสันต์ บุญยะ. (2549). *การใช้อิทธิบาท 4 ในการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดเล็กแผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 4*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.